

ZAMONAVIY LEKSIKOGRAFIYANING MAQSAD VA VAZIFALARI

*Jo'rayev Azizbek Anvarovich,
Avazbekov Farruxbek Farxod o'g'li
Andijon davlat chet tillari instituti
azizbekjuraev05091973@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada leksikografiya fanining maqsadi, lug'atlarni tuzish tamoyillari, ularni tasniflash va tahrirlash uslublari haqida ma'lumotlar berilgan. Maqola leksikografiya haqida umumiy ma'lumotlar, uning tarixi, lug'atlar turlari, zamonaviy lug'atshunoslik masalalari va ularning tilshunoslikda tutgan o'rni haqidagi mavzularni yoritadi.

Kalit so'zlar: *lug'at, atama, lug'atshunoslik, o'quv lug'atlari, elektron lug'at.*

Abstract. This article provides information about the purpose of the science of lexicography, the principles of creating dictionaries, their classification and editing methods. The article covers general information about lexicography, its history, types of dictionaries, issues of modern lexicography and their role in linguistics.

Key words: *vocabulary, term, lexicography, educational dictionaries, electronic dictionary.*

Аннотация. В данной статье представлена информация о целях науки лексикографии, принципах создания словарей, их классификации и методах редактирования. В статье освещены общие сведения о лексикографии, ее истории, типах словарей, вопросах современной лексикографии и их роли в языкознании.

Ключевые слова: словарь, термин, лексикография, учебные словари, электронный словарь.

Leksikografiya – lug'atlarni tuzish, tasniflash va tahrirlashni o'rganish amaliyotidir. Leksikografiyaning asosiy maqsadi tilning lug'at boyligi, jumladan, tarjimalar, izohlar, talaffuz qoidalari, etimologiyalar va foydalanish misollarini to'g'ri va keng qamrovli yozuvlarni yaratishdir. Tilning so'z birliklari va ma'nolarini hujjatlashtirish orqali leksikograflar lingvistik merosni saqlash va so'zlashuvchilar o'rtasidagi muloqotni osonlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Leksikografiya mahsuli bolgan lug'atlar til o'rganuvchilar, tadqiqotchilar, yozuvchilar, tarjimonlar, chet tili va turli fanlar o'qituvchilari va tilni tushunish yoki undan samarali foydalanishga intilayotgan har bir kishi uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Lug'atlar nafaqat ma'lumotnomalar, balki tilning vaqt o'tishi bilan rivojlanishini aks ettiruvchi madaniy asarlardir. Leksikograflar lug'atlarni tuzishda turli omillarni hisobga olishlari kerak, masalan, lug'atdan foydalanuvchilarni maqsadli tanlanganligi, ya'ni lug'at kimlar uchun tuzilayotganligi, vaqt o'tishi bilan so'zlarning ma'no o'zgarishi, jargon atamalari yoki chet tilidan o'zlashgan neologizmlar va hokazo.

Umuman olganda, leksikografiya foydalanuvchilarga tilning lug'at boyligi haqida ishonchli va dolzarb ma'lumotlarni taqdim etish hamda tilshunoslik va til rivojlanishining davomiy o'rganishiga hissa qo'shishni maqsad qilgan.

Leksikografiya tarixi. Leksikografiya tarixi qadimgi tamaddunlarga borib taqaladi, va bunda muloqot va tushunishga yordam berish uchun lug'atlar va so'zlar ro'yxatining dastlabki shakllari yaratilgan. To'liq lug'atning birinchi ma'lum namunasi Akkad imperiyasining "Shumer-Akkad leksik matnlari"dir. Tarix davomida leksikografiya til taraqqiyoti va madaniy almashinuv bilan birga rivojlandi. Qadimgi Yunonistonda Aristotel va Platon kabi olimlar tilshunoslikka asos solib, ikki tilli leksika va lug'atlarning yaratilishiga olib keldi.

Sharq mutafakkirlaridan Mahmud Koshg'ariyning turkiy tillar haqidagi qomusiy asari (1071—72) bo'lgan „Devonu lug'otit turk“ (Turkiy so'zlar devoni) asarini alohida eslab o'tish lozim. Bu asarda 11-asrning 2-yarmida Markaziy Osiyoda va G'arbiy Xitoy hududida istiqomat

qilgan turkiy urug‘ va qabilalar, ularning ijtimoiy ahvoli, tili, tarixi, bu hududning geografiyasi, metrologiyasi va astronomiyasiga oid qimmatli ma’lumotlar yozib qoldirilgan. „Devonu lug‘otit turk“ning qo‘lyozmasi 1914-yil Turkiyaning Diyorbokr shahridan topilgan. 319 sahifali bu qo‘lyozma hozirgi Istanbulda saqlanadi. Bu nusxa „Devonu lug‘otit turk“ yozilganidan salkam 200 yildan keyin, ya’ni Mahmud Koshg‘ariyning o‘z qo‘li bilan yozilgan nusxadan 1266-yilda kotib Muhammad ibn Abu Bakr ibn Fotihal-Soviy al Damashqiy tomonidan ko‘chirilgan.

Shuningdek, Uyg‘onish davri Garb mutafakkirlari ham leksikografik say-harakatlarning jonlanishiga katta hissa qo‘shdilar. Xalqlar o‘rtasidagi savdo, ilm-fan va siyosat kabi global aloqalarni kengayishi sababli ko‘p tilli lug‘atlar ham keng tarqala boshladi.

Sun‘iy intellekt davri debochasi xisoblanayaotgan hozirgi zamonaviy jarayonda texnologik taraqqiyot leksikografiyada inqilob qildi, bu esa ma’lumot va tahlil uchun katta hajmdagi lingvistik ma’lumotlarni yig‘ishni, tahlil qilishni va ularga tartib berishni har qachongidan ham osonlashtirdi.

Leksikografiyada lug‘at turlari. Leksikografiya sohasida har xil turdagi lug‘atlar turli maqsadlarga va turli auditoriyaga xizmat qiladi. Ushbu lug‘atlar mazmuni, shakli va mo‘ljallangan foydalanuvchilariga qarab tasniflanadi. Umumiy turlardan biri bu bir tilli lug‘at bo‘lib, u bitta tildagi so‘zlarning ta’riflari, foydalanish misollari va talaffuzi bo‘yicha qo‘llanmalarni taqdim etadi. Monolingual lug‘atlar umumiy yoki ixtisoslashtirilgan bo‘lishi mumkin, ular tibbiyot yoki huquq kabi muayyan sohalarga qaratilgan bo‘ladi.

Yana bir turi ikki tilli lug‘at bo‘lib, so‘zlarni bir tildan boshqa tilga tarjima qiladi. Ikki tilli lug‘atlar bir nechta tillarda tushunish va muloqot qilishlari kerak bo‘lgan til o‘rganuvchilar va tarjimonlar uchun muhim vositadir. Ixtisoslashgan ikki tilli lug‘atlar ma’lum sohalari yoki ta’lim sohaslariga qaratilgan bo‘lishi mumkin.

Bundan tashqari, ensiklopedik lug‘atlar faqat so‘z ta’riflaridan tashqari keng ko‘lamli mavzular haqida to‘liq ma’lumot beradi. Ushbu lug‘atlar ko‘pincha turli mavzularni chuqurroq tushunish uchun maqolalar, rasmlar, xaritalar va boshqa qo‘shimcha materiallarni o‘z ichiga oladi. Umuman olganda, leksikografiyadagi turli xil lug‘atlar turli tillar va fanlar bo‘yicha muloqot va bilimlarni o‘zlashtirishni osonlashtirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Zamonaviy leksikografiyadagi muammolar va kelajak tendensiyalari. Bugungi kunda leksikografiya oldida turgan asosiy muammolardan biri tilning texnologik taraqqiyot va globallashtirish tufayli tez evolyutsiyasidir [1]. Internet, ijtimoiy media va boshqa raqamli platformalar doimo o‘zgarib turadigan va rivojlanayotgan yangi so‘zlar, iboralar va ma’nolarni kiritdi. Leksikograflar doimiy ravishda kengayib borayotgan leksikani aniq hujjatlashtirish va aniqlash uchun ushbu o‘zgarishlarni kuzatib borishlari kerak. Yana bir qiyinchilik - muayyan sohalari yoki sohalarga tegishli ixtisoslashtirilgan lug‘atlarga talab ortib bormoqda.

Til tibbiyot, huquq yoki texnologiya kabi turli sohalarda ixtisoslashgani sayin, ushbu aniq sohalarga moslashtirilgan batafsil ta’riflar va tushuntirishlar beradigan lug‘atlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Bundan tashqari, leksikograflar oldida o‘z lug‘atlarida uzviylik va mavzular qamrovini ta’minlash vazifasi turibdi. Lug‘atlar tildan foydalanishning barcha jihatlarini, jumladan, mintaqaviy lahjalar, jargon, nostandart grammatika, shuningdek, gender o‘ziga xosligi va madaniy xilma-xillik bilan bog‘liq atamalarni to‘g‘ri ifodalashi juda muhimdir.

Kelajakka nazar tashlaydigan bo‘lsak, sun‘iy intellekt va mashinani o‘rganish sohasidagi yutuqlar tezroq ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish jarayonlarini faollashtirish orqali leksikografiyada inqilob qilishi kutilmoqda. Biroq, bu lug‘at yaratishda inson tajribasining o‘rni va algoritm asosida yaratilgan tarkibda mavjud bo‘lishi mumkin bo‘lgan potensial noaniqliklar haqida savollar tug‘diradi.

Tilshunoslikda leksikografiyaning ahamiyati. Leksikografiya tilshunoslikda hal qiluvchi rol o‘ynaydi, chunki u tillarni tushunish va tahlil qilish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Lug‘atshunoslar so‘zlarni tizimli ravishda tuzish, tartibga solish va ta’riflash orqali tadqiqotchilar,

tilshunoslar, tarjimonlar, pedagoglar va til o‘rganuvchilar uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiluvchi lug‘atlar yaratadilar.

Leksikografiyaning asosiy jihatlaridan biri uning tillarning rivojlanish xususiyatini qamrab olish qobiliyatidir. Lug‘atlar lug‘atning qo‘llanilishi, ma’nosi va talaffuzidagi o‘zgarishlarni aks ettirish uchun doimiy ravishda yangilanadi. Bu nafaqat til tarixini hujjatlashtirishga yordam beradi, balki madaniy o‘zgarishlar va jamiyatdagi o‘zgarishlar haqida qimmatli tushunchalar beradi.

Bundan tashqari, leksikografiya yo‘qolib ketish xavfi ostida turgan tillar va dialektlarni hujjatlashtirish orqali tilni saqlash va jonlantirishga yordam beradi. Bu tillar uchun keng qamrovli lug‘atlar yaratish orqali leksikograflar ularni kelajak avlodlar uchun saqlab qolishga hissa qo‘shadilar.

Umuman olganda, tilshunoslikda leksikografiyaning ahamiyatini qiyoslab bo‘lmaydi. U lingvistik tadqiqotlar uchun mustahkam asos yaratadi, turli tillar va madaniyatlar o‘rtasidagi muloqotni osonlashtiradi va inson ifodasi va fikrini tushunishimizga hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. M.I.Umarxodjayev, Луѓатшунослик ва терминшунослик – замонавий лингвистиканинг устувор йўналишлари / – А.: Bir tilli, ko‘p tilli, terminologik, frazeologik hamda elektron lug‘atlar tuzish masalalari mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari, 2023.
2. Ismanova O.U. Turli tizimli tillarda tarjimon mahorati. universal journal of social sciences, philosophy and culture, 2023
3. https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=uB4jVe8AAAAJ&citation_for_view=uB4jVe8AAAAJ:d1gkVwhDpl0C
4. Касарес, Х. Введение в современную лексикографию / Х. Касарес. – М.: Издательство иностранной литературы, 2009.
5. Карпова, О.М. Английская лексикография / О.М. Карпова. – М.: Academia, 2010. – 176 с.
6. Лебедева, Л.Д. Введение в курс английской лексикографии: моногр. / Л.Д. Лебедева. – М.: Высшая школа, 2008.
7. Jurayev Azizbek Anvarovich, A brief history of german literature // innovations in technology and science education, Volume 2 Issue 16, ISSN 2171-381X, SJIF 2023. 5.305
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=7asS6TwAAAJ&citation_for_view=7asS6TwAAAJ:Zph67rFs4hoC
8. R.Mamatov, Sh.Abduxoshimova, I.Akbarova, G.Nomonova Die spezifische historische Bedeutung der deutschen Phonetik// International Conference on Developments in Education Hosted from Saint Petersburg, Russia March 23rd 2023
9. O.B.Azamov. CRITERION OF IDEOMATIVITY IN PHRASEOLOGICAL UNITS // 2023/11/19 Journal of Language and Linguistics.